

KRITICKÁ MÍSTA VE VÝUCE ČEŠTINY?

Dne 28. 11. 2013 se na Pedagogické fakultě UK v Praze konal odborný seminář Jazykovědného sdružení ČR a Katedry českého jazyka PedF UK v Praze věnovaný kritickým místům ve výuce češtiny. Seminář slavnostně zahájila Miroslava Černochová, proděkanka PedF UK v Praze. Charakter setkání předznamenalo již úvodní slovo Martyiny Šmejkalové (Katedra českého jazyka PedF UK v Praze), která citovala prohlášení Aloise Jedličky z 60. let 20. století a Bohuslava Havráňka z r. 1956, že stav výuky předmětu „je havarijní“, resp. že český jazyk „je v krizi“. Na nedostatky ve výuce žáků si ostatně stěžují pedagogové dlouhodobě. Tato konstatování a nejnověji i jarní výzkum MF Dnes (z roku 2013), který vyvolal bouřlivou diskusi o češtině žáků, podnítily Jazykovědné sdružení ČR věnovat se tomuto tématu. Snahou byl co nejpestřejší pohled na kritická místa ve výuce češtiny i na způsoby jejich řešení.

Karel Starý (a v zastoupení Dominik Dvořák) z Ústavu výzkumu a rozvoje vzdělávání PedF UK v Praze připomněl nevalné výsledky českých žáků ve výzkumech PISA a PIRLS a představil české longitudinální šetření CLoSE (projekt financovaný GA ČR jako centrum excelence od r. 2012 do r. 2018), v němž jsou sledováni žáci od 5. do 9. ročníku ZŠ v počtu 6 000. Jeho cílem je identifikovat, co jim dává školní vzdělání. Žáci jsou dotazováni i testováni mj. ve čtenářské dovednosti. Jako nejproblematičtější se jeví zhodnocení textu. Při získávání informací přímo z něj nebo při interpretaci potíže nemají. Budoucí výzkumy by se tak měly zaměřit zejména na to, co se odehrává na 2. stupni ZŠ, na příčiny potíží se zhodnocením textu a samotné procesy výuky.

Hana Košťálová (Kritické myšlení, o. s., národní koordinátorka RWCT) představila projekt *Pomáháme školám k úspěchu*. Jeho tématem jsou učitelé a výzkumy, jak podpořit výuku (nejen) češtiny tak, aby celkově přinášela více radosti a úspěchu žákům i učitelům. Maxima, kterou se autoři projektu řídí, je, aby se každý žák v každé hodině strávené ve škole naučil něčemu pro něj hodnotnému. Cíle lze dosáhnout zejména podporou učitelů již během jejich studia na pedagogických školách a tím, že svůj profesionální růst budou oni i státní politika pojmát jako nikdy nekončící proces. Zdůraznila vztah učitele a žáka, důvěru v žáka, péči o prostředí podporující žákovu vnitřní motivaci aj.

Eva Hájková (Katedra českého jazyka PedF UK v Praze) ve svém referátu představila dílčí výsledky projektu financovaného GA ČR nazvaného *Vztah kognitivních struktur žáka a struktur jazykového systému v procesu edukace českého jazyka*, který probíhá od r. 2012. Pro výzkum byly vybrány žákovské představy o termínech slovo, jmenný rod, slovesný čas a věta, resp. výpověď. Bez poznání žákovských představ o jazykových skutečnostech nelze efektivně organizovat edukaci odpovídajících jazykových jevů. V referátu byly uvedeny konkrétní příklady žákovského chápání sledovaných pojmů v prostředí 1. stupně ZŠ.

Jiří Kostečka (Asociace středoškolských češtinářů, Open Gate) proslvil referát s názvem *Stav výuky českého jazyka na středních školách*. Prezentoval webové stránky nedávno založené Asociace středoškolských češtinářů a úryvky maturitních slohových prací z jara 2013. Konstatoval, že celkový stav je dle něj lepší než před 15 lety, a to díky zavedení RVP a ŠVP, státní maturitě i změněnému postojí didaktiků. Pro celkové zkvalitnění výuky navrhl tato opatření: zrušit kapitační příspěvky na studenta, na

maturitních oborech středních škol navýšit hodinovou dotaci výuky češtiny a české literatury na 4 hodiny týdně, zavést centrální hodnocení maturitní zkoušky a nahrávat její ústní část.

V návazných diskusních příspěvcích promluví Jasňa Pacovská (Katedra českého jazyka a literatury Fakulty přírodovědně-humanitní a technické TU v Liberci) a Milan Polák (Katedra českého jazyka a literatury UP v Olomouci). Jasňa Pacovská se zamyslela nad otázkou, zda vrátíme smysl hodinám češtiny. Domnívá se, že klíčem je osobnost učitele, již tvoří odborná erudice i to, že je lidský. Kritické místo spatřuje v pedagogické komunikaci a její kvalitě. Žáky by mohla motivovat kognitivní funkce komunikace. Milan Polák uvažoval o didaktice češtiny v kontextu systému vzdělávání. Položil soubor otázek k zamyšlení, kupř. z čeho didaktika vychází, jak se projevuje v přípravě studentů, zda čerpá i z nejnovějších vědeckých poznatků, jak se změnilo pojetí výuky v jazykové složce předmětu za posledních 50 let aj. Konstatoval žalostné materiální podmínky na školách a nedostatek motivace učitelů i jejich dalšího vzdělávání. Zdůraznil, že úbytek hodin výuky češtiny má záporné důsledky. Pro vyřešení dílčích problémů je nutný komplexní přístup, systémová opatření a školství jako priorita.

V následné diskusi zazněla řada dílčích názorů k tématům, o nichž se referovalo — kvalita překladu testovacích úloh, jež mohla negativně ovlivnit výsledky českých žáků v mezinárodních výzkumech, způsob hodnocení práce didaktiků na vysokých školách, přínos podpůrných projektů pro práci učitelů češtiny na základních školách. Koncepční ráz mělo stanovisko doc. Slavíka: pokud mají mít oborové didaktiky smysl, musí mít společný odborný jazyk.

V druhém bloku semináře vystoupili Ludmila Zimová (Katedra bohemistiky PedF UJEP v Ústí nad Labem), Tomáš Feřtek (EDUin, o. p. s.), Radka Holanová (Katedra českého jazyka PedF UK v Praze) a Ondřej Hausenblas (Kritické myšlení, o. s., Katedra české literatury PedF UK v Praze).

Ludmila Zimová v příspěvku *Syntax ve školní výuce — věčné otázky* zdůraznila důležitost výběru látky a způsobu jejího vyučování. Učivo na střední škole mnohdy ne navazuje na ZŠ nebo se mluvnice pouze opakuje, často se navíc nepodaří udržet ani úroveň poznatků ze ZŠ. Příležitost k rozvoji komunikační kompetence by měly též poskytovat jiné předměty než čeština. Jiným kritickým místem je tvorba odborných textů. Střední školy zde zaostávají, tato dovednost je však nutná pro studium na VŠ. Dále Ludmila Zimová vyzdvihla roli učitele. Palčivý problém nachází také ve skutečnosti, že mezi studenty pedagogických škol nepřevažují absolventi gymnázií, ale SOŠ nejrůznějšího zaměření, u nichž je čeština mnohdy jen průvodním oborem k oboru druhému, preferovanému.

Tomáš Feřtek nabídl pohled profesionálního publicisty na výuku psaného jazyka u absolventů VŠ a SŠ. Čerpal ze své letité zkušenosti s jejich přípravou na psaní v médiích. Zjistil, že většina z nich disponuje řadou teoretických znalostí, ale neumí je prakticky využít a napsat zdařilý text, neboť prožívá úzkost z chyb. Na školách se setkal se dvěma modely výuky psaní, buď s rezignací na tuto výuku vůbec, nebo se snahou naučit funkční styly a žánry. Výcvik však vedl k vnějším znakům textu, bez přemýšlení. Dle Tomáše Feřtka by se takový postup měl otočit, studenti by nejprve zajímavě přemýšleli a měl by v nich být probuzen zájem o to, něco sdělit, a teprve pak

by vše zachytili písemně a hledali pro své sdělení pravidla. Psát např. reportáž, aniž by autor vyjel ven a něco prožil, je scestné.

Podle Zuzany Wildové (doktorandka Katedry českého jazyka PedF UK v Praze) však neodpovídá Feřtkův pohled současnému stavu slohového vyučování, při němž se učitelé o navození autentické situace snaží a důraz kladou jak na formu, tak na obsah. Během diskuse bylo rovněž uvedeno, že významnou roli pro výuku psaní má přístup k chybě, který může způsobit nejen blok při psaní, ale i při osvojování cizích jazyků. Jiří Kostečka položil otázku, zda lze kompenzovat talent výukou. Sám je opačného názoru. Martina Šmejkalová připomněla letitý postulát didaktiky, že jazykový projev je postaven na uvědomělém používání jazykových prostředků, avšak chybí jakýkoliv výzkum, který by tento pohled otočil a řekl, že naopak poznatkové struktury důležité nejsou. Podle Hany Gladkové (Katedra jihoslovanských a balkanistických studií FF UK v Praze) jsou problémem (nejen) u rozvoje psaní cíle výuky a to, nakolik v ní jsou obsaženy samocíle. To by měla reflektovat i zadání u maturit a být smysluplná. Dále položila dotaz, zda existují výzkumy, které říkají, že více času mluvíme, než píšeme, nebo které by se zabývaly tím, zda dnes potřebujeme psát více (či méně) než v minulosti.

Po diskuzi vystoupila Radka Holanová s příspěvkem *Český jazyk a mediální realita — proč žáci nerozumějí mediálním sdělením?*. Představila vlastní průzkum mezi žáky ZŠ na materiálu publicistických a reklamních textů. Z něj vyplynulo, že jednu z možných příčin neúspěchu žáků při recepci textu představuje intertextovost (odkaz na jiný text). Ukázalo se, že žáci sami ve svých výpovědích intertextovost běžně používají, v textech ji ale nedokáží zhruba v polovině případů interpretovat. Proto navrhuje ve výuce více pracovat s textovými vzorci, ozřejmovat intertextovost (např. v literatuře), identifikovat pretext a obecně práci s texty ve výuce posílit.

Návazně přednesl Ondřej Hausenblas referát *Standardní očekávání dobré práce v hodinách ČJL?*. V něm podrobil kritice Standardy českého jazyka a literatury pro RVP, u nichž nejsou vyjasněna východiska a která obsahují chyby. Je tak např. sporné, zda mají zjistit, kteří žáci, učitelé a školy je neplní, nebo oznámit, s čím se ještě dá „prolézt“, jestli mají dát učiteli hranice, nebo prostor, zda mají stanovit míru náročnosti vzdělávání aj. Dle Ondřeje Hausenblase se ve výuce musí přihlížet k rozmanitosti učebních potřeb žáka, vymezovat jeho kýžené výkony na vícero úrovních a chránit zodpovědnost učitelů. V učebnicích by se měly vyskytovat úlohy s diferencovanou obtížností. Dále Ondřej Hausenblas kritizoval autentické a nácvikové („učebnicové“) projevy ve výuce — ukazuje se, že žáci nepřenášejí znalosti nacvičené v učebnicích a školních projevech do projevů autentických.

Na referát Ondřeje Hausenblase nesouhlasně reagovala Květoslava Klímová (Katedra českého jazyka PedF MU). Protože RVP nesplnily očekávání učitelů ani široké veřejnosti, velmi pozitivně vítá Standardy — učitel vidí vzorové úlohy a přesný popis očekávaných výstupů. Učitelé dle ní na Standardy reagují kladně. Myslí si, že by se v nich mělo pokračovat.

Diskusním příspěvkem Ivy Mrkvičkové (Katedra českého jazyka a literatury PF JU v Českých Budějovicích) se otevřelo téma (ne)dostatku času na komunikaci ve výuce českého jazyka a literatury. Iva Mrkvičková je přesvědčena, že času na mluvení (a naslouchání) je dost. Potíže shledává spíše v hodnocení autentických mluvených

projevů. Často nebývají hodnoceny vůbec, a tudíž žáci dostávají signál, že tyto projevy jsou z hlediska výuky češtiny nedůležité. Podle ní by bylo dobré hodnotit i tuto komunikaci a využít přitom i jiné možnosti než známkování.

V následující diskuzi podotkli Jiří Kostečka a Martina Šmejkalová, že znalosti pre-textů klesají a ne vždy se jedná o věcné neporozumění. Dle Hany Gladkové nelze chtít nadstavbu, chybí-li základna. Jiří Kostečka se vrátil ke Standardu, a to k otázce, zda má vymežit minimum, maximum, ideál, či průměr, učivo a (v opozici) „neučivo“. Zastává názor, že určuje minimum. Dále kritizoval častou praxi ve školství, při níž se s dětmi provádějí nejprve úlohy na nižší myšlenkové operace a teprve později na vyšší, přestože těch jsou schopny již malé děti (ač na své úrovni). Diskuzi uzavřel slovy, že právě vyjasnění stanovisek je cestou hledání.

Zuzana Hajíčková